

VÅMBS KYRKA

Källor och fakta:

Våmbs kyrka. Sven Axel Hallerbäck 1983.
Susanne Rikner 2008. Leif Nilsson Våmbs kyrka 1953.
Teckning sid. 6 Johan Peringskiöld/Kungliga biblioteket.

Fotografier: Tobias Andersson.

Produktion Svenska kyrkan i Skövde 2023.

Våmbs kyrka i Skövde pastorat är en av många små romanska stenkyrkor från tidig medeltid som ger en klar bild av 1100-talets kyrkotyp. Det sägs att Sankta Elin (Helena), Skövde skyddshelgon, "lätit bygga detta hus vid år 1130 för sin andakt samt jungfru Maria till ära". Här har under århundraden byfolket samlats för bön, gudstjänst och i ofredstider var kyrkan en tillflyktsort. Välkommen till Våmbs medelstidskyrka!

Ikon: Robin Johansson, Kollandsö.

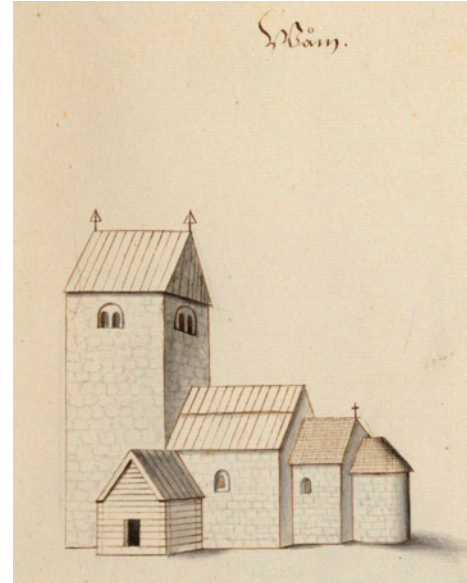
S:TA ELIN AV SKÖVDE

I kyrkans vapenhus finns en minnestavla från 1700-talet som berättar att kyrkan ska ha varit uppförd av Sveriges första kvinnliga helgon S:ta Elin, även kallad Helena, som bodde på en gård i Våmb. Elin var en välbärgad och gudfruktig kvinna som valde att leva resten av sitt liv som änka efter att hennes make tidigt gått bort. Hon ägnade en stor del av sitt liv åt välgörenhet och hon lär också ha uppfört S:ta Helena kyrka i Skövde och Götene kyrka. Elin hade en dotter vars make var en grym hustrumisshandlare. Parets tjänare var djupt fästa vid sin husmor och mördade sin grymme husbonde. Elin blev anklagad för att vara anstiftare till mordet av mågens släkt och blev senare dödad som hämnd. Vid hennes död skedde flera mirakel och hon helgonförklarades den 31 juli år 1164.

*Bild: Elin vid Våmb's kyrka.
Detaljbild från fotänen Gyllen i kyrkparken*

Idag är S:ta Elin i allra högsta grad närvarande i tiden. Inne i S:ta Helena kyrka finns ett mindre kapell för bön och kontemplation med en ikon föreställande Elin. S:ta Elin avbildas med änkedok, svärd och med en bok på vars pärm hennes avhuggna finger ligger. Detta syftar på skälet till att hon blev mördad: hon bar på detta finger en välsignad ring från sin pilgrimsfärd till Jerusalem. Även ett hjärta symboliserar Sankta Elin, ett hjärta som symbol återfinns i Skövde kommuns stadsvapen. Årligen firas S:ta Elins dagen den 31 juli vid Elins källa som är belägen vid Pansarvallen, Skövde garnison. Enligt tradition sägs att hennes gravkammare fanns i de äldsta delarna av S:ta Helena kyrka där det idag finns ett "fönster" i golvet, framme i koret som visar platsen i den medeltida kyrkgrunden. Passa på att ta en titt på Astri Taubes staty av S:ta Elin från 1950 som finns på utsidan av kyrkan, dess norra sida. Ikonen av S:t Elin är gjord av Robin Johansson, Kållandsö. Svenska kyrkan i Skövde driver också en pilgrimsled mellan S:ta Helena kyrka och Varnhems klosterkyrka, Elinsleden som går längs den nedlagda järnvägsbanvallen Skövde-Axvall.

Bild: Våmbs kyrka omkring 1670.
Det gamla bynamnet Wåm finns
med på teckningen.

HISTORIK

Namnet på socknen nämns i handlingar första gången på 1270-talet och sedan år 1282. Det skrivs då Wam, och det är först på 1500-talet vi möter namnet Våmb (1546). Kyrkans vackra och dominerande läge är alltså sedan gammalt omvittnat. En senare beskrivning av själva byn lyder: "Ett underbart läge har Våmbs medeltidskyrka, just på platån över slutningen av Billingen ned mot stad och bygd. Intill porlar en liten bäck, som i regntid är mycket vacker med sina fall och forsar nedför bergets trappor. Kring kyrkan finns ännu kvar den gamla bykärnan med rötter i tidig medeltid men i dag i mer modern tappning. Det är alltså en karakteristisk västgötaby vuxen upp kring ett vattendrag och med stora fält omkring och så med "kyrkan mitt i byn".

Inga spår tyder på att interiören ursprungligen varit försedd med målningar. Vi får därför tänka oss den första kyrkointeriören utan puts och med väggarna i gulgrå naturlig kalkstensfärg. De små ljusgluggarna gav begränsat ljus, varför rummet var höljt i halvdunkel. Innertaket kunde antingen ha varit ett platt trätak, men troligare är, att det varit öppet, så att takstolarna syntes. Enda inredning

var altaret och de murade, väggfasta stenbänkarna längs väggarna, som fortfarande finns kvar. Men i skenet från vaxljusen kunde säkert stämningen bli mycket förtätad i detta romanska kyrkorum. Kyrkan ger således en ovanligt klar bild av 1100-talets kyrkotyp. En medeltida kyrka, där människors glädje och sorg genom seklerna färgat de tjocka kalkstensväggarna.

På 1200-talet försågs kyrkan med ett kraftigt försvarstorn, tillgängligt endast inifrån kyrkan. Trots detta brändes den 4 gånger av danska trupper, sista gången 1566, då den intogs av den danske generalen Daniel Rantzow. En kula från den tiden är placerad i gluggen i vapenhuset.

Omkring år 1350 drog digerdöden fram över vårt land och i Våmbs församling dog nästan hela befolkningen. En tavla i vapenhuset vittnar om detta. En tradition berättar om att det lär ha varit munkar från Varnhems kloster som till en början höll gudstjänsterna här. De gick till fots över berget Billingen på lördagen och övernattade i den tornkammare, som nu är sakristia. Efter reformationen hölls här gudstjänst mera sällan, kyrkan var i dåligt skick sedan

den brändes 1566. Efter branden hölls gudstjänst här allt mer sällan, då kyrkan var i dåligt skick. Först på 1690-talet reparerades kyrkan för att åter vara förfallen vid biskopsvisitationen 1774. Vid biskopsvisitationen 1774 var det tal om att riva den, men byborna ville ha den kvar. 1790 reparerades den och försågs med enkla målningar, troligen av en gesäll hos den kände kyrkomålaren J. Risberg i Skövde. Vid restaurering 1897-98 togs putsen på väggarna bort och med den även målningarna. Det långt efter kyrkans ursprungliga byggnadstid tillkomna vapenhuset i söder revs och ingång togs upp genom tornet. Vid reparation 1944 sökte man återställa kyrkan i dess ursprungliga skick. Kyrkans konstverk består till största delen av medeltida träskulpturer. En av klenoderna, ett triumfkrucifix i ek från omkring år 1200, är placerat i triumfbågen.

Kyrkans klocka i tornet bär Fredrik I:s spegelmonogram och är gjuten i Malmö 1733 av Andreas Wetterholtz. Kyrkklockan sägs vara gjuten i en grop i kyrkparken i centrala Skövde.

En inskription på klockan manar:

NÄR LIUDET MITT TU MONDE HÖRA
SOM HEMWIST HAR UTI WAMS BY
SA LAT THET HIERTAT UPAT FÖRA
TIL GUD, BED OM HANS ANDA NY

GACK FLITIGT OCK UTI GUDS KYRKIO NÄR JAG TIG
KALLAR KOM MED FRÖGD HÖR ORDET TIL TIN SIÄLA
STYRKIO OCH LOFWA GUD I HIMMELS HÖGD

Primklockan till höger om predikstolen är gjuten efter reformationen och var i bruk ända fram till år 1796. Den är en påminnelse om den katolska tiden, då primklockor användes i samband med nattvardsgång.

Lyssna på båda klockorna: svenskakyrkan.se/platser/21160-skovde-pastorat-vams-kyrka

Bild: Våmb's kyrka och stenvalvsbron över Våmb'sbäcken 1910.

KONSTVERK OCH UTSMYCKNING

Det är inte bara ur arkitektonisk och ur historisk synpunkt som Våmbs kyrka är märklig. En rad inventarier gör kyrkan i hög grad sevärd. Beträffande träskulpturer och dopfont blir studiet en vandring tvärs genom medeltiden. Med rätta har detta triumfkrucifix betecknats som en av kyrkans klenoder. Det hänger över triumfbågen på ett kors, som tillkommit senare än själva skulpturen. Materialet i denna är ek, och den är övermålad med ett tunt lager vitaktig färg. Stilmässigt har man sammanställt detta konstverk med de välkända ålderdomliga skulpturerna i Viklau och Vänge på Gotland. De romanska triumfkrucifixen återger som regel Kristus såsom himlakonungen, segraren, därav namnet. Typiskt för dessa tidiga konstverk är att Kristus avbildas levande med guldkrona på huvudet och med fötterna placerade på en fotplatta med en spik genom varje fot. Först mot medeltidens mitt och slut betonas dock lidandet mer. Krucifixen skildrar – särskilt efter digerdöden – den döende Kristus med törnekronan på huvudet och med en spik genom båda fötterna men ser ofta hur

livet från den döende Kristus övergår till korset som då börjar knoppas – Livets träd.

Kyrkans konstverk består till största delen av medeltida träskulpturer. I kyrkan finns fyra vackra skulpturer, två av dem föreställer Maria med barnet. Den sittande Maria är daterad till mitten av 1200-talet och den andra, Maria stående på månskäran, är daterad till 1400-talet. De bedöms vara gjorda i landet. Den tredje skulpturen som föreställer aposteln Johannes är gjord i norra Tyskland på 1300-talet. På altaret står en skulpturgrupp från 1400-talets slut, som troligtvis kommer från en del av ett altarskåp. Dopfunten i sandsten är från tiden före år 1250. Den är tvådelad och har huggen dekor. Under våren 2023 har flera skulpturer rengjorts och restaurerats.

MADONNAN (DEN SITTANDE)

Kristusgestalten intog självklart första platsen i medeltidens kyrkor, men därefter kom lika självklart Maria, Kristi moder. Skildringen av Maria genomgår under medeltiden en stor förändring. Under början är hon Himladrottningen och skildras allvarlig med guldkrona, sittande frontalt och ofta litet stelt med Kristusbarnet - avbildad som en vuxen miniatyr - rakt fram i knäet. Vördnad och respekt dominerande. I och med att Kristus börjar skildras såsom ett barn och placeras på Marias ena knä blir karaktären mer mänskligt öm och mild. Konstverket får genom förändringen en mjuk båge eller svag S-kurva som man kallar "den gotiska bågen" och Maria blir därmed mer en jordisk moder. Mariaskulpturen i Våmb tillhör en övergångstyp, där Maria visserligen fortfarande har övervägande romansk hållning, men både skulpturens rörelser och klädedräktens rika drapering talar den begynnande gotikens språk. Den har daterats till mitten av 1200-talet och bedömts som ett inhemskt arbete.

MADONNAN (DEN STÅENDE)

Under 1200-talets senare del men framför allt under 1300-talet vinner en ny typ av madonnaskulptur allt större popularitet såsom altarpnydd i kyrkorna. Den stående Madonnan med barnet på ena armen. Också denna madonnatyp har vi glädjande nog exempel på i Våmb kyrka. Även om också denna madonnabild, som är placerad på triumfbågens norra sida, bedömts som ett inhemskt arbete, får vi söka dess ursprung på annat håll, nämligen i England. Skulpturen är placerad på nordsidan om triumfbågen och föreställer Maria som himladrottningen med månskaran under fötterna. För att förstå bilden får man gå till Uppebarelseboken där himladrottningen skildras såsom en kvinna, som har solen till klädnad och månen under sina fötter, och en krans av tolv stjärnor på sitt huvud. "Det är Maria som symbol för Kyrkan, står på moln, månskära eller jordklot.

Man har daterat denna madonna till 1400-talet.

JOHANNES

Mycket vacker är också en apostel i rikt och djupt draperad mantel, ett nordtyskt arbete från slutet av 1300-talet. Denna skulptur är placerad på södra långhusväggen och skildrar Johannes döparen som Guds lamm, en äldre man med svallande hårväxt och mjukt skägg som bär en delvis avslagen sockel på vilken ett lamm vilat. Den rikt draperade dräkten och hållningen stöder dateringen till 1300-talet. Mot medeltidens slut uppkommer "en motrörelse" mot den "sköna gotiken" med små, ibland litet krumma gestalter och med många scener. Det är då framför allt frågan om altarskåp, och man har ibland kallat denna rörelse, som särskilt kännetecknar Tyskland och Flandern. Scenerna är ofta mycket realistiska, kraftfulla och har starkt psykolo-

giskt innehåll. Även på en sådan scen har vi ett värdefullt och karakteristiskt exempel i Våmb's kyrka, skulpturgruppen Korsnedtagningen. Den är numera placerad på altaret framför det lilla absidfönstret. Kompositionen är förnämlig. Kristus lossas från korset, lyfts ned av tre gestalter. En tjänare, som står i begrepp att lossa Frälsarens vänstra hand, Josef av Arimatea, som tager emot kroppen, och Maria, som står stödjande vid hans sida. Mot de vertikala linjerna ger Kristi armar en mäktig diagonallinje. På marken ligger en dödskafe, erinrande om namnet på platsen. De nästan renässansaktiga gestalterna ger en datering till medeltidens slutskede. Tämmligen säkert har scenen ingått i ett altarskåp.

ALTARET OCH INREDNING

Altaret är uppmurat i absiden 1923, då det ersatte det tidigare från 1890-talet. Altarringen är svagt böjd och har balusterdockor, uppsatt 1945. Bänkinredningen med öppna kvarter, åtta åt norr, fem åt söder, tillkom 1944 i stället för de tidigare lösa bänkarna. Nederst till höger på södersidan orgeln av O. Hammarberg, godkänd 1952 och uppsatt därefter. Predikstolen står i korets södra sida. Enligt inskrift är den förfärdigad 1773 av någon med signaturen LF (okänd). Den har en enkel korg, indelad i fyra fält, med kvinnobilder, symboliserande Kärleken, Hoppet, Tron och Rättrådigheten. Typiskt för tiden kring tillkomsten är att kvinnliga dygder ofta ersätter Salvator Mundi och evangelisterna. Över predikstolen finns ljudtak med den helige Andes duva.

DOPFUNTEN

Dopfunten är utförd av sandsten i två delar. Funten är ganska låg, endast 79 cm. Den har centralt uttömningshål. Cuppan har upp- och nedtill repstavar och mellan dem en fris med ståtligt huggna palmetter och halvpalmetter.

Bland dessa ser man ett djurhuvud och ett människoansikte en face.

Våmb's dopfunt ingår i en liten men mycket karakteristisk grupp med funtar, förutom i Våmb, Bjurum, Broddetorp, Häggum och därtill Tarsled i Älvsborgs län, Herrljunga kyrka. Gruppen kallas "Våmbgruppen" och dateringen är 1100-talets slut eller 1200-talets början, troligen det senare.

“Väggar, Hvalf och Trossning äro hvitlimmade. Bänkar och Läcktaren målades. I choret är hvälfadt tak: framför altaret ett runt fenster. Omkring predikstolen äro Rättvisans, Trons, Hoppets och Kärlekens sinnebilder i Bildhuggeri. På södra kyrkoväggen, intill predikstolen, hänger en Tafla, som i Träbildhuggeri föreställer Frälsaren nedtagas af korset. På norra väggen hänger Jungfru Mariae Bild, hållande Barnet mellan sina händer”.

Våmbs kyrka håller öppet från maj till sista september, måndag-fredag 8.00-15.00 när personal finns på plats. Vid planerade besök då kyrkan är stängd, vänligen boka tid, ring 0500-47 65 00.

Se kalender för aktuella händelser i kyrkan:
svenskakyrkan.se/skovde

I gratisappen Kyrkguiden
kan du hitta alla kyrkor, kyrkogårdar och andra
platser inom Svenska kyrkan i Skövde.